

הכנסת כלה ולוויית המת

עמיחי איל

פתיחה

שני הנושאים הללו: הכנסת כלה ולוויית המת, נראים קוטביים והפכיים לחלוטין. מן האחד עולים קולות ששון ושמחה של חתן וכלה הבאים בברית הנישואין, ומן השני צער ויגון במות אחד מן הקרובים. אולם, למרות הניגוד החד שביניהם, במקומות רבים בדברי חז"ל מופיעים שני הנושאים ביחד. בש"ס ובמדרשים מוזכרים החתן והכלה ובית-המשתה עשרות פעמים "בנשימה אחת" עם לוויית המת ובית האבל. יתר על כן, כאשר מתבוננים בהלכות בדינים ובמנהגים של ימי האבלות וימי שמחת הנישואין, רואים דמיון מפליא וזיקה ברורה בין שניהם. הדבר מעורר תמיהה - מה ראו חכמים לערב קול ששון בקול נהי, ושמחת חתנים עם צער האבלים. במאמר זה ננסה לעמוד בעזרת ה' יתברך על הקשר הרעיוני המהותי הטמון בין הנישואין לאבלות.

א

להלן נביא דוגמאות כדי להמחיש עד כמה שני העניינים כרוכים זה בזה בדברי חז"ל:

"כיצד משתתפין בתחומין? מניח את החבית ואומר הרי זה לכל בני עירי לכל מי שילך לבית האבל או לבית המשתה"¹.

"המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה"².

"היה הולך לבית האבל ולבית המשתה היה בידו לגין של יין המתקשקש לא ימלאנו מים מפני שטוענו טענת חינם"³.

"בנו ובתו הקטנים מוליכן עימו לבית האבל ולבית המשתה ולבית השמחה במקום שנהגו"⁴.

"מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכים"⁵.

1. עירובין פב, עא.

2. כתובות עא, עא.

3. תוספתא בבא בתרא ו, ד.

4. תוספתא ביצה א, ט.

”שכר את החמר ואת הקדר להביא פרייפריין וחלילים לכלה או למת”.

”מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה”.

”אמר ר’ שמעון בר אבא שתי מידות הן של גומלי חסדים, לגמול חסד עם הכלה ואת המת”.

”המת והכלה שהיו מקלסין ובאין זה כנגד זה מעבירין את המת מלפני הכלה מפני שכבוד החי קודם”.

”משה התקין שבעת ימי המשתה ושבעת ימי האבל”.

לאור כל הדוגמאות הנ”ל נראה בברור שחז”ל ראו את האבלות והנישואין כשני נושאים הקשורים זה בזה, בחלק מהדוגמאות הוזכרה הכנסת-כלה או בית-המשתה אגב אורחא ללוויית המת ולבית האבל, ובחלק מהדוגמאות יש ביניהם זיקה הלכתית משותפת, על כל פנים האבלות והנישואין כרוכים זה בזה והדבר דורש הסבר. הרמב”ם מבאר” שיש שני סוגים של גמילות חסדים:

”האחד הוא השתתפות האדם עם ישראל בממונו, כגון צדקה ופדיון שבויים, והשני השתתפות האדם עם ישראל בגופו, כגון: ניהום אבלים ולוויית מתים ולבוא לשמחת חתנים ודומיהם, ואמרו כאן שגמילות חסדים ”אין לה שיעור”, רוצה לומר בהשתתפות האדם בגופו”.

אם כן, למרות הניגוד הקיים ביניהם, הקשר והדמיון המשותף נובע מהיותם בגדר ”גמילות חסד שבגופו”, שיש לה מעלה מיוחדת עד כדי שאין שיעור לקיומה.

במדרש⁵ מובא: ”ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ולמה עושים שבעה? כנגד שבעה ימי המשתה”. והפרשנים שם העמיקו את הקשר שבין אבלות לנישואין וכתבו: ”שעניין ימי המשתה, ששמחים על תכליתו של פרייה ורבייה, וכמו שכתוב בנוסח שבע ברכות: ”והתקין לו ממנו בניין עדי עד”, ובהעדרו תיקנו נגד זה ז’ ימי אבלות”.⁶ ועוד פרשו: ”כי ימי המשתה יש להם שייכות לימי הקבורה כי באשר האדם מעותד למות, לכן מוכרח הוא להוליד בנים ולהשאיר אחריו זרע וכו’, כי הקבורה והחתונה אחוזות יחד ולכן קבעו ימי האבל שבעה אחרי הקבורה כמו שבעת ימי המשתה אחר החתונה”.⁷ ואם כן, משמעות הקשר בין אבלות לנישואין

5. שבת קנא, א.

6. בבא מציעא עה, ב.

7. מגילה ג, ב.

8. תנחומא וישלח כג.

9. מסכת שמחות יא.

10. ירושלמי כתובות ב, ב.

11. בפירוש המשניות על מסכת פאה א, א.

12. מדרש רבה ויחי ק, יג.

13. פירוש מהרז”ו, שם.

14. פירוש יפה תואר, שם.

היא שהנישואין באים למלא את ההעדר של המיתה. לעומת העדר החיים עליו נקבעו ימי האבל, באים ימי שמחת הנישואין כדי להשלים ולמלא את החסר הזה בתוספת ובריבוי חיים בעולם על ידי לידת ילדים.

ב

אמנם, כפי שנראה, חז"ל קבעו את סדר ימי האבל וימי הנישואין בצורה מקבילה, מצד ההלכות הנוהגות בימים אלו, ומצד מנהגי החתונה והאבלות שנשתרשו במשך הדורות, דבר המראה על קשר רעיוני מהותי שחז"ל ראו בין הנישואין לאבלות, ואותו בעזרת ה' יתברך נבאר.

בגמרא¹⁵ מחולקים ימי האבל לשלושה חלקים: "שלושה ימים לבכי ושבעה להספד, ושלושים לגיהוץ ולתספורת". חלוקה זו של שלושה, שבעה, שלושים, קיימת גם בימי שמחת הנישואין. כמובא בגמרא¹⁶, שהנושא אלמנה מחוייב לשמוח עם כלתו ג' ימים: "שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא שמוח עמה שלושה ימים". והנושא בתולה מחוייב לשמוח עמה שבעה ימים. ועוד מובא שם בגמרא¹⁷, שאפשר לברך בסעודה של חתן וכלה "שהשמחה במעונו"¹⁸, בתחילת הזימון עד שלושים יום ואפילו כשלא אמרו לקרואים לסעודה שמחמת שמחת החתן והכלה עשו את הסעודה "משבעה ועד שלושים בין אמר להו מחמת הילולא ובין לא אמר להו מחמת הילולא, מברך שהשמחה במעונו". אם כן כמו שעיקר האבלות היא בשלושת הימים הראשונים אחר הקבורה ונמשכת לשבעה ולשלושים, כן גם עיקר שמחת הנישואין היא בשלושת הימים הראשונים שאחר החופה ונמשכת לשבעה ולשלושים. (שמחת הנישואין ממשיכה עוד במשך כל השנה הראשונה כמובא בהמשך הגמרא שם, שאפשר לברך שהשמחה במעונו עד י"ב חודש¹⁹, וכן אבלות על אביו ואמו נמשכת עד י"ב חודש. ובנוסף יש ערך מיוחד²⁰ ליום החופה מחד וליום הקבורה מאידך). עוד מובא בגמרא²¹: "אמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה... וברכת אבלים בעשרה כל שבעה", וכמובא שם בהמשך שהתנאי לאמירת ברכות חתנים וברכות אבלים הוא רק אם באו פנים חדשות. (יש דוגמאות נוספות להלכות

15. מועד קטן כז, ב.

16. כתובות ז, א.

17. שם ת, א.

18. וכן מובא בכתובות ז, א בנוגע לכלה הנמצאת באבלות "אין מונעין תכשיטים מן הכלה כל שלושים יום". דהיינו שהיא יכולה להתקשט למרות אבלותה. והרא"ש (סימן ו) הסביר: "דכל שלושים של חופתה זמן שמחת חתן וכלה הוא וצריכא שלא תנוול עצמה". ומטעם זה נפסק ביומא עה, א שלמרות שיש איסור רחיצה ביום הכיפורים הכלה תרחץ את פניה כדי שלא תתגנה על בעלה כל שלושים יום שאחרי החתונה.

19. וכן יש על החתן מצוה מן התורה לשמח את אשתו כל השנה הראשונה כמו שכתוב "נקי יהיה לביתו ושמח את אשתו אשר לקח" (דברים כד, ח) ועל כן הוא חוזר מערכי מלחמת הרשות. וכן פסק הרמב"ם הלכות מלכים ז, י.

20. עיין ברא"ש שם א, ה שיש דעות שאבלות ביום הראשון דאורייתא, וכן יום ראשון של שמחת חתן הווי דאורייתא.

21. שם ה, ב.

מקבילות כמו איסור חתן ואבל במלאכה כל שבעה, פטור החתן והאבל ביום הראשון מקריאת-שמע, תפילה ותפילין.²² וכן "אין נושאים נשים במועד"²³, ו"אין אבלות במועד"²⁴. וכמו כן יש מנהגים מקבילים כמו השימוש בהדס בהכנסת כלה²⁵ וכן בקבורה המת²⁶, וכמו מנהג הקפת הכלה את החתן תחת החופה, ובמקביל יש מנהג הקפת המת קודם הקבורה.²⁷

ג

חז"ל, בקובעם את זמני האבלות ואת אופיה, עיצבו את הדרך בה יפגש האדם עם החוויה הקשה של מיתת אחד מהאנשים הקרובים אליו. אדם שמת עליו קרובו עומד מול המוות בשיא עוצמתו, והצער העמוק שממלא אותו נובע מהפרידה מאותו אהוב שהסתלק לבית עולמו. חז"ל לא באו להוסיף על צערן של האבל בהלכות שנקבעו לו, כי אם להעמיד את האבל מול מיתת קרובו באופן האמיתי והשלם ביותר, ומתוך כך להביאו להתבוננות פנימית ולחוויה עמוקה יותר של אבלותו, ומתוך כך להביאו אל נחמתו.

הפרידה הכואבת כל-כך ממלאת את האדם בייגון עמוק ובצער, וזהו דבר טבעי ונורמלי שאיננו מתכחשים לו ומתעלמים ממנו, אך מטרת האבלות אינה להתעמק בצער ולפתח אותו, כמו שכותב רש"י²⁸ בנוגע לאבל: "דטרוד טירדא דרשות, שאין צערו מצווה אף על פי שאבלותו מצווה", כלומר שהלכות אבלות אינם ציווי להכנס לאווירת צער ויגון, אלא הן באות על גבי הצער הטבעי ומשמעותן היא, כאמור, ליצור פגישה נכונה ואמיתית עם המוות ומתוך כך להפנים בהדרגה את המשמעות העמוקה של הסתלקות קרובו ובוז לכוון לנחמה שלימה.

כמו כן, כשחז"ל קבעו את סדרי שמחת הנישואין הם עיצבו את הפגישה של החתן והכלה עם החוויה האדירה של הכניסה בברית הנישואין. החתן והכלה מלאי התרגשות והתרוממות רוח והשמחה מציפה את כל יישותם, והמשמעות של הלכות שמחת הנישואין היא להביא את החתן והכלה לחוויה עמוקה ואמיתית של ברית הנישואין.

לעומת צערן של האבל על הפרידה מקרובו, שמחת הנישואין נובעת מהתחברות והתקשרות החתן והכלה. בשתי החוויות הללו ישנם שני מימדים הפוכים: מימד אחד גלוי ופשוט, ומימד נוסף פנימי ועמוק יותר, והמגמה היא להביא את האדם למודעות שלימה לשני המימדים.

22. "ת"ר חתן והשושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפילה ומן התפילין" סוכה כה, ב; ופטור מקריאת-שמע כמובא בברכות טז, ב "חתן פטור מקריאת-שמע לילה ראשון עד מוצאי שבת", וכן אוגן פטור מקריאת-שמע ומן התפילה ומן התפילין ומכל המצוות האמורות בתורח" ברכות יז, ב.

23. מועד קטן ת, ב.

24. כתובות ד, א.

25. כתובות יז, א ועיין גם ברמב"ם אישות י, ד.

26. ביצה ו, א, ורש"י בד"ה אסא: "הדס היו מניחין על מיטת המת לכבודו".

27. עיין עוד בהרחבה בספרו של ר' שמואל גליק "אור נגה אליהם", אך אין כאן הכוונה לערוך השוואה בין אבלות לנישואין אלא כאמור, לבאר את הרעיון העומד מאחוריה.

28. כתובות ו, ב ד"ה ואביי.

כלומר, בחוויית הנישואין ישנה מודעות ברורה של החתן והכלה למימד הגלוי והפשוט של החוויה שהוא ההתחברות וההתקשרות שלהם לחיים משותפים ועל כך כאמור השמחה הגדולה, אך ישנו מימד נוסף, פנימי ועמוק יותר של ברית הנישואין והוא הדביקות הנשמטית, אותו פן של התקשרות עם הצד העמוק ו"הבלתי נודע" של בן הזוג, שהוא דווקא נראה כבלתי נתפס ורחוק, והמגמה היא, כאמור, להביא את האדם למודעות גם למימד העמוק הזה.

גם בחוויית האבלות ישנה מודעות ברורה למימד הגלוי והפשוט של הפרידה והניתוק מקרובו האהוב, אך ישנו מימד עמוק יותר של המיתה והוא שדווקא אחרי המיתה מתגלה הקשר העמוק עם קרובו, הקשר עם הצד הפנימי הנשמטי, שלא היה נודע וגלוי בחיים שקודם המיתה, והמגמה היא להביא את האדם למודעות גם למימד הזה.

ד

נבאר בעזרת ה' את הדברים. בגמרא²⁹ מובא: "א"ר יוחנן יעקב אבינו לא מת, א"ל וכי בכדי ספדו ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא? א"ל מקרא אני דורש... מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים". פירוש הדברים הוא, שבמיתת יעקב אבינו יש שני מימדים: האחד שיעקב אבינו הסתלק כפשוטו³⁰ לבית עולמו וספדו לו במיתתו וקברו אותו, אמנם יש לדעת שיעקב אבינו עדיין חי, והיינו שלא רק שמצד עצמו הוא ממשיך לחיות חי נצח בגן-עדן, אלא גם מצד זרעו שנפרד ממנו ובכה עליו - יעקב אבינו חי.

ויובנו הדברים על פי הסברו של האדמו"ר הזקן, בעל התניא, באגרת תנחומים³¹ ששלח לחסידים אחרי הסתלקות ר' מנחם מענדל מויטבסק זצ"ל, שם הוא מבאר באריכות שהצדיק אחרי הסתלקותו נמצא עדיין בעולם הזה, ועוד יותר מכפי שהיה בחיים חיותו, וביכולת התלמידים עתה להתקשר אליו ולקבל ממנו בעניינים של תורה ועבודה. וזו לשונו:

"איתא בזוהר הקדוש דצדיקא דאיתפטר אישתכח בכלהו עלמין יתיר מבחיוהי וכו', [תרגום: הצדיק שנפטר נמצא בכל העולמות יותר מאשר בחייו] וצריך להבין, תינה בעולמות עליונים אשתכח יתיר בעלותו שמה אבל בעולם הזה איך אשתכח יתיר. וי"ל על דרך מה שקיבלתי על מאמר חז"ל דשבק חיים לכל חי כנודע שחיי הצדיק אינם חיים בשריים כי אם חיים רוחניים שהם אמונה ויראה ואהבה וכו'. והנה בהיות הצדיק חי על פני האדמה היו שלוש מידות אלו בתוך כלי ולבוש שלהם וכו' בחינת נפש הקשורה בגופו וכל תלמידיו אינם מקבלים רק הארת מידות אלו וזיווים המאיר חוץ לכלי וכו'. אבל לאחר פטירתו, לפי שמתפרדים בחינת הנפש שנשארה בקבר מבחינת הרוח שבגן-עדן, שהן שלוש מידות הללו, לפיכך יכול כל הקרוב אליו לקבל חלק מבחינת רוחו שבגן-עדן הואיל ואינה בתוך כלי".

29. תענית ה, ב.

30. עיין במהרש"א שם.

31. אגרת הקודש כו.

את מאמר הזוהר מבאר בעל התניא על פי הביטוי המופיע בחז"ל על אדם שנפטר מן העולם: "שבק חיים לכל חי", שבפשטות הכוונה היא שאחרים נשארו בחיים כשהוא עזב את העולם, אבל לפי זה לא מובן הלשון "שבק", שהרי את החיים של האחרים לא הוא השאיר להם, אלא הכוונה היא שהוא אכן השאיר מחייו לאחרים, וחיו של המת ממשיכים להיות מורגשים אצל אלו שנשארו אחריו.

אמנם בעל התניא הסביר את הדברים בנוגע להסתלקותו של צדיק, אבל נראה שהדברים נכונים ואמיתיים בנוגע לכל אדם מישראל, מה גם שהביטוי הזה לקוח מנוסח שטר ייבום³² האמור על כל אדם שנפטר בלי ילדים. והכוונה היא שאדם שנפטר עליו קרובו ובאופן מיוחד בפטירת אביו ואמו, יש לו יכולת להתקשר עם קרובו באופן עמוק ופנימי הרבה יותר מאשר להיות קרובו בחייו על פני האדמה, והוא משום שכל קרבה וקשר בין שני אנשים, קרובים ואוהבים ככל שיהיו, יהיה לעולם קשר שעומד תחת מגבלות הזמן והכוחות האנושיים. במרכז הקשר עומדים פעמים רבות דברים "חיצוניים", כמו הצרכים האנושיים שיש לילד להוריו ולהיפך, הצורך לקרבה לאחות או לאח וכן הצורך בבן או בת זוג. כמו כן היכולת להרגיש ולבטא את הקשר תלויה בנפשות המגוונות של האנשים ובחליפות הזמן. ומעבר לכל זה הקשר העצמותי, הפנימי שיש לבן להוריו, שהרי עצם חייו מהם, אינו בא לידי ביטוי כלל בחיים. כמו כן הקשר העצמי שבין אחים, שהרי בני אב אחד הם, ונפשו מתפשטת בכולם גם הוא אינו מורגש בהיות הקרובים בגופם על פני האדמה. דווקא לאחר מיתת קרובו יכול האדם לבוא למודעות אמיתית ושלמה יותר של הקשר העצמי שלו עם קרובו שנפטר, קשר שאינו נמדד בקרבה הגופנית ואף לא בביטויים רגשיים הדדיים, קשר זה הוא עצם מציאות החיים. ואם כן, תוכן האבלות הוא להביא את האדם למודעות הזו של הקשר העצמותי שלו עם הנפטר, קשר שבא לידי יתר תוקף וגילוי דווקא לאחר המיתה, "יתיר מבחיוהי".

על פי זה יתבהרו יותר דבריו של הרב קוק זצ"ל³³:

"המוות הוא חזיון שווא, טומאתו היא שיקרו. מה שבני אדם קוראים מוות הרי הוא רק תגבורת החיים ותעצמותם. ומתוך השקיעה התהומית בקטנות, אשר יצר לב האדם השקיע אותו בה, הרי הוא מצייר את תגבורת החיים הזאת בצורה מדאיבה וחשוכה שהוא קוראה מוות".

ה

בנוגע לנישואין הדבר מובן ומורגש שהקשר שבין הבעל ואשתו אינו רק ברובד של חי משפחה משותפים, כי אם יש כאן קשר מהותי עמוק יותר, והמעמד המרומם של החופה אינו

32. רמב"ם הלכות יבום וחליצה סוף פ"ד. עיי"ש שהנוסח שם הוא "וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק".

33. אורות הקודש חלק ב' עמ' שפ.

רק דרך ליצירת חלויות דיניות של התחייבויות הדדיות בין בני הזוג, אלא הדבר מורגש בחוש שבקידושין בטבעת³⁴ תחת החופה נרקם קשר עצמי פנימי בין החתן והכלה.

מובא בכמה מקומות³⁵ שמנהגי החופה נלמדו ממתן-תורה, שם הקב"ה כביכול קידש את עמו ישראל על ידי התורה, וזו היתה מעין חתונה. כמו שדרשו חז"ל³⁶ על הפסוק: "יום חתונתו - זה מתן תורה". ובכלל הקשר שבין האיש לאשתו מתואר בשיר-השירים ובדברי הנביאים כמשל לקשר בין עם ישראל לקב"ה. אם כן כמו שהקשר והחיבור שלנו עם הקב"ה הוא עצמי ומהותי, כן הוא גם קשר הנישואין שבין הבעל לאישה.

בגמרא³⁷ מובא:

"א"ר אלעזר כל אדם שאין לא אשה אינו אדם, שנאמר "זכר ונקבה בראם" ויקרא את שמם אדם".

הכוונה היא שקודם הנישואין כל הוייתו של האדם חסירה, ורק כאשר נשא אשה מציאותו כאדם מקבלת את תוכנה המלא. החיבור של הזכר והנקבה יוצר מציאות שלימה אחת ויחד הם נקראים אדם. וכך מובא בווהר הקדוש³⁸:

"א"ר שמעון זיווגא דדכר ונוקבא איקרי חד וכו' מאי טעמא? בגין דדכר בלא נוקבא פלג גופא איקרי ופלג לאו הוא חד, וכד מתחברין כחדא תרי פלגי, איתעבידו חד גופא, וכדין איקרי חד" [תרגום: "א"ר שמעון זיווג של זכר ונקבה נקרא "אחד". וכו' מה הטעם? משום שזכר בלא נקבה נקרא "חצי גוף", וחצי איננו אחד, וכאשר מתחברים שני החצאים כאחד, נעשים גוף אחד ואז נקרא "אחד"].

במקור העליון היו האיש והאשה נשמה אחת שנתפרדה ונתחלקה לשני חלקים וכאשר שבים שני "החצאים" ומתחברים הם חוזרים להיות מציאות אחת נשמה אחת ממש. על ידי הנישואין נוצר קשר עצמותי, פנימי אדיר בין הבעל לרעייתו, לא רק חיים משותפים באהבה ואחוה, כי אם דבקות נשמתית. יש כאן התקשרות וחיבור עם הצד העמוק והנסתר של השני, שאיננו מורגש ואיננו ידוע ומוכר. הדבר בא לידי ביטוי³⁹ באופן מיוחד ביצירת הולד, שהוא הרי תכלית ועיקר הנישואין, כאשר מתקיים באיש ובאשה הפסוק: "והיו לבשר אחד"⁴⁰. [העיבור כולו אפוף מסתורין מרגע ההפריה הראשונית דרך התפתחות הולד במעי אימו ועד ללידה עצמה. אף אחד אינו יודע איזה תאים הופרו ואף אחד אינו יודע כיצד מוזג התאים הללו

34. דבר מעניין בנוגע לקידושין בטבעת, שאפילו בהלכה בשו"ע מוזכר שיש לכך מקור פנימי. כמו שמובא ברמ"א אבה"ע כו "נוהגים לקדש בטבעת ויש להם טעם בתיקוני הוהר".

35. עיין ב"ים של שלמה" כתובות דף ז, ב; ובתשבץ תסז.

36. תענית דף כו, ב.

37. יבמות דף סג, א.

38. חלק ג ז, ב.

39. עיין בהרחבה בספר "ברית הנישואין", מאמר א, ט.

40. בראשית ב, כד ורש"י שם.

שהתאחדו מתפתח הולד עד לגמר יצירתו בתום תשעת ירחי הלידה]. גם בני הזוג ואפילו האשה הנושאת את הולד ברחמה אינם מודעים לכל התהליך הפלאי הזה אלא "מרחוק" בלבד. ולמעשה, כך הוא הקשר הפנימי האמיתי של האיש והאשה, קשר שמהותו היא האחדות הנשמטית אשר את הצדדים החיצוניים שלה בלבד מרגישים בני הזוג, והרובד הפנימי נשאר נסתר ונכסה.

וכאמור השמחה הפשוטה של החתן והכלה היא על ההתקשרות והחיבור בצדדים המורגשים והמוכרים ותוכן הלכות ומנהגי הנישואין הוא להביא את האדם למודעות ולהכרה בקשר המהותי והעצמי שנתהווה בקידושין ובנישואין. על פי זה יתבאר התוכן של ברכות הנישואין. בברכות אלה מברכים את בני הזוג שיבנו את חייהם בשמחה, באהבה ואחוה, בשלום וברעות, ושהאחדות ביניהם תהיה שלימה ברובד הגשמי וברובד הרוחני:

"שהכל ברא לכבודו" - החיבור של החתן והכלה הוא כבודו של רבונו של עולם והוא השכינה השורה בתוכם. אין כאן רק הסכמה לחיים משותפים, כי אם תוכן רוחני עמוק ועליון.

"יוצר האדם" "אשר יצר את האדם בצלמו" - מבואר בגמרא⁴¹ ששתי הברכות הללו נתקנו על שתי היצירות. בתחילה נברא האדם כמציאות אחת ולה שני צדדים, "שני פרצופים זכר מלפניו ונקבה מאחור"⁴². ואחר כך נתחלקו האיש והאשה לשני גופים נפרדים. הברכה הראשונה מדברת על האיש והאשה כמו שהיו במקורם, בשרשם בעולמות עליונים, שם הם היו מציאות אחת, נשמה אחת. והברכה השנייה מדברת על האיש והאשה כמציאותם כאן בשני גופים נפרדים וכאמור, שעל ידי החיבור בחופה וקידושין הם שבים להיות כמציאות אחת שלימה.

"שוש תשיש" - קיבוץ עם ישראל אל ארץ ישראל הוא חזרה לחיים הטבעיים והבריאים של עם ישראל. עם ישראל אינו "גוי אחד" כי אם בארץ ישראל. אומתנו אינה אומה אלא בארצה. החיבור של החתן והכלה הוא⁴³ משל לחיבור של עם ישראל וארצו. וכמו החיבור של האומה אל ארצה, שהיא השיבה לחיים המקוריים האמיתיים, כך הוא החיבור של האיש והאשה.

"שמת תשמח... כשמחך יצירך בגן עדן מקדם" - הכוונה היא על מה ששימח הקב"ה את האדם בגן עדן, וכאן שוב מוזכרת המציאות העליונה, המקורית של האיש והאשה שהם בשרשם מציאות אחת, וזו הכוונה "מקדם".

"אשר ברא ששון ושמחה" - זו ברכת השבח לקב"ה "שברא חתונת דיבוק איש באשה על ידי שמחה וחדווה"⁴⁴, משבחים את הקב"ה שברא מציאות של דיבוק איש באשה, הכוללת את הרובד הפנימי העמוק, ואת הרובד הגלוי והפשוט. ועל כן נאמרו כאן עשר לשונות של שמחה:

41. כתובות ת, א.

42. לשון רש"י שם.

43. "כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך" ישעיה סב, ה.

44. כתובות ת, א המשך לשון רש"י.

ששון, שמחה, גילה, רינה, דיצה, חדווה, אהבה, אחווה, שלום, רעות, שהמספר עשר מורה על שלימות⁴¹, והיינו משום שהחיבור והדביקות בשלימות בנשמה ובגוף - ועל כן השמחה שלימה.

1

ביררנו שבשתי החוויות רבות העוצמה של מיתת אחד הקרובים והכניסה בברית הנישואין, יש שני מימדים של הקשר של האדם עם אדם הקרוב לו. המימד הפשוט והגלוי של הקשר שבעטיו צער הפרידה מחד ושמחת ההתקשרות והחיבור מאידך, והמימד הפנימי והעמוק של הקשר שמתגלה ומתבהר בהדרגה עם הווצרות המציאות החדשה. כאשר חז"ל בקביעת הלכות אבלות והלכות שמחת הנישואין העמיקו את מבטו של האדם, ומטרתם להביא אותו למודעות בעיקר למימד הפנימי ולהימנע משקיעה במימד הגלוי.

נמחיש את הרעיון כפי שהוא בא לידי ביטוי בהלכות נישואין ואבלות, ונקיש מנושא אחד על רעהו, כאשר נקודה מסויימת מודגשת יותר בנושא אחד ונקודה אחרת מודגשת יותר בשני. כאמור, חז"ל חילקו את ימי האבל ואת ימי שמחת הנישואין לכמה חלקים⁴²: יום החופה/יום הקבורה, שלושה ימים ראשונים, שבעה, שלושים ושנה.

שלושת הימים הראשונים - מובא בפוסקים שהאבל אינו מקבל תנחומים בשלושת הימים הראשונים, ויש אומרים שגם אין באים לנחמו. וכך כתב בספר "דעת תורה"⁴³:

"הראוני בתנחומא פרשת מקץ דמשמע דתוך ג' ימים אין מקבלין תנחומין וז"ל: בוא וראה שהרי אבל התירה לו תורה לעשות מלאכה ולהתנחם אחר ג' ימים וכו'. ואין הכוונה על אחרים שמנחמים אותו אחר ג' ימים דווקא, אלא רוצה לומר להתנחם ולפסוק מבכי, והיינו כמ"ש⁴⁴: "ג' ימים לבכי, ז' להספד וכו'".

כלומר בג' הימים הראשונים, אף על פי שבאים להשתתף עמו בצערו אין לאבל לקבל תנחומין ומצוותו לבכות. גם הרמב"ן כותב⁴⁵, שאין ראוי לאבל לבקש נחמה בתוך ג' ימים. בימים הראשונים האדם עדיין שקוע בחוויה הנוראה באופן אישי, פרטי. הוא מלא התרגשות המסעירה את נפשו ותוך כדי כך הוא מעכל את ה"מציאות החדשה". בשלב זה אין ביכולתו לצאת מעוצמת ההרגשה האישית הטבעית ולהפתח לקבל ולהפנים התבוננות כללית יותר. וזכה אופי נתנו חז"ל לימים אלה - "ג' ימים לבכי".

הדברים האמורים לגבי שלושת הימים שאחר הקבורה נכונים ואמיתיים גם בנוגע לשלושת הימים שאחר החופה. החתן והכלה חווים יחד את הכניסה בברית הנישואין באופן אישי, פרטי. הם מעכלים את ה"מציאות החדשה", ועדיין אינם יכולים להתעלות מעל הרובד השטחי, המצומצם. אחרי שעברו הימים הראשונים מכוונים את האדם לקבל את הדברים באופן כללי

41. עיין מהר"ל דרך חיים ג, ו וריש פרק ה.

42. יו"ד שעו.

43. מועד קטן כז, ב.

44. תורת האדם.

יותר. באופן הדרגתי האדם מתחיל להשתחרר מהצורה האישית הפשוטה שבה הוא קיבל וחווה את הדברים ומתחיל להעמיק בנפשו ובהכרתו את המודעות לרובד הפנימי יותר.

שבעה - האבל גמר את ימי הבכי ומכאן אין לו לבכות ולהצטער על מתו יותר מדאי כמובא בגמרא: "אמר רב יהודה אמר רב כל המתקשה על מתו יותר מדאי... אל תבכו על מת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור, הא כיצד? שלושה ימים לבכי... מעתה מצוותו היא לקבל ניחומים ולהתנחם". האדם נפתח יותר לקבל את הדברים באופן אמיתי ומעתה הוא מוכן נפשית לקבל ניחומים. וכך מדריכים חז"ל את האבל לא לשקוע ביגונו ובצערו על הפרידה מקרובו, אלא להתחיל להשתחרר מההסתכלות וההרגשה הפרטית, השטחית ולפתוח את עצמו לקבל את המשמעות האמיתית של הדברים. זה התוכן העמוק של קבלת הניחומים כאשר האדם מתחיל להיות מודע למשמעות הפנימית של המיתה שהיא באמת "תגבורת חיים" כמבואר לעיל.

כך הוא גם בשבעת ימי המשתה. אחרי ג' הימים הראשונים החתן והכלה נפתחים להתבונן בעומק הרוחני, הפנימי שנתהווה בחופה. מעתה הם מוכנים להתחיל לקבל ולקלוט את המשמעות העמוקה של ברית הנישואין, על ידי חופה וקידושין. חז"ל חייבו לברך ברכות חתנים כל שבעת ימי המשתה, בכל סעודה שיש בה "פנים חדשות". הטעם לכך הוא שעל ידי אדם שעדיין לא השתתף בשמחת החתן והכלה מתרבה השמחה וכאילו שעכשיו זוהי הסעודה הראשונה שאחרי החופה⁴⁸. עתה "מתעוררים" מחדש הרגעים העליונים של החופה ועל ידי הברכות החתן והכלה מפנימים את המשמעות העמוקה של הקידושין והנישואין, כפי שמתבאר מתוך תוכן ברכות הנישואין כמבואר לעיל. עד עתה היו נתונים החתן והכלה בסערת ההתרגשות ולא היה ביכולתם לצאת לגמרי מעוצמת ההרגשה האישית ולהפתח באופן אמיתי למודעות לקשר הפנימי שנקרם ביניהם. מכאן מתחילה המודעות והשמחה של החתן והכלה להתעלות מעבר לקשר הטבעי והפשוט אל שמחה שלימה יותר בחיבור העצמי העמוק שביניהם.

שלושים - עד גמר ה"שבעה", לא יצא האבל מביתו והיה אסור במלאכה, ואל ביתו באו חביריו ומכיריו כדי לנחמו. מעתה יוצא האבל מביתו ושב לעבודתו ולמעשה הוא חוזר למסלול החיים, אבל עדיין יש עליו חיוב אבלות ב"גיהוץ ותספורת"⁵⁰. אחרי שבוע שבו הוא קיבל תנחומים והתחיל לשחרר את עצמו מההרגשה הפרטית של הצער ובמקביל החל להפתח למודעות עמוקה יותר של המיתה, עובר האבל לשלב נוסף בו הוא ממשיך לשחרר את נפשו מהכאב והיגון הפרטי, הפשוט ומוסיף להעמיק את המודעות שלו לקשר העצמוטי הפנימי עם

48. במכתב תנחומים ששלח הגר"ח מברסק הוא כותב (נדפס ב"צפונות" ניסן תשמ"ט): "יבואו דברי תנחומים כאשר כך הוא המצווה לקבל תנחומים וכו'", וכוונתו היא, שהמנחמים מקיימים המצווה כשהאבל מתנחם בכך, שזו מצוותו להתאבל וגם להתנחם, וכך נקטו חז"ל בלשונם "קיבל תנחומין". (ולפי זה ראוי לאבל לענות אמן או ינוד בראשו וזה קבלה ואות שהוא מרוצה בתנחומין וכך הורו גדולי הוראה), לקוח מספר "תשובות והנהגות" להרה"ג משה שטרנבוך שליט"א.

49. עיין בקהילות יעקב על כתובות סימן ו.

50. עיין לעיל הערה 15.

קרובו שנפטר, קשר שהולך ומתבהר, הולך ומתחזק, וזהו התוכן של המשך האבלות "בלבושה" הנוכחי.

כך הוא גם באותו זמן בשמחת החתן והכלה, עד סוף ימי המשתה החתן היה אסור במלאכה כדי לשמוח עם כלתו, ויחד עם חברים ואוהבים היו עושים סעודות כדי להרבות שמחה. מעתה החתן והכלה חוזרים למסלול החיים, אמנם עדיין בכל סעודה בה ישתתפו יברכו⁵¹ לכבודם "שהשמחה במעונו". אחרי שהחתן והכלה החלו להעמיק את שמחתם אל השמחה בחיבור העצמי, הנשמתי שביניהם במשך ימי המשתה, הם עוברים אל שלב נוסף בהעמקת המודעות שלהם לחיבור הפנימי. השמחה שלהם מוסיפה להתעלות מעל הרובד של הקשר הפשוט אל הכרה בשמחה מהותית יותר שלימה יותר. השמחה בחיבור הנשמתי אשר גם בני הזוג אינם יכולים לתפוס ולדעת אותו, כי אם להיות מודעים לו "מרחוק". לכן מברכים "שהשמחה במעונו", במעונו דייקא אשר רק אצלו יתברך הכל ידוע, ברור ונתפס ועל כן גם השמחה בשלימותה ובשיאה היא רק "במעונו". התהליך הזה של "העמקת המודעות" אצל האבל ואצל החתן והכלה נמשך עוד עד סוף השנה, ומכאן והלאה כל אחד ואחד לפי עניינו ממשיך להעמיק בהכרת המודעות הזו שהיא למעשה מודעות לעצמיותו.

סיכום

ראינו שבמקומות רבים בדברי חז"ל נקשרו האבלות והנישואין יחד, דבר שמלמד שחז"ל ראו קשר רעיוני מהותי בין שני הנושאים, ניסינו לעמוד על הקשר הזה ולבארו. עיקר כוונת המאמר אינה לבאר את פרטי הלכות אבלות והלכות נישואין, אלא לעמוד על הקשר הרעיוני, ובנוסף לראות שהקשר הרעיוני בא לידי ביטוי גם בהלכות המעשיות. הרעיון הטמון בדברי חז"ל הוא שהגישה לשני הנושאים, דרך הפגישה עם המיתה והנישואין דומה, ועל כן סודרו הלכות האבלות והנישואין באופן מקביל. מתוך ההבנה של שני הרבדים הקיימים בפגישה עם המיתה ועם הנישואין, הדריכו חז"ל את האבל מחד ואת החתן והכלה מאידך לבוא להכרה ולמודעות של הרובד העמוק שקיים בכל נושא ועל ידי כך יגיע האבל לנחמה על מות קרובו ובני הזוג יחיו באהבה ואחוזה, שלום רעות בכל מלא המשמעות.

51. כך נפסק ברא"ש בכתובות פ"א סימן יג. וכן מובא בשו"ע אבה"ע סב, יג. אבל להלכה פוסק השו"ע: "והאידינא ערבה כל שמחה ואין אומרים שהשמחה במעונו אלא בז' ימי המשתה".